

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

**КОРОЛЬОВА Т.С., к.е.н., ст.н.сп., голова профкому
Одеського національного економічного університету**

Стан вищої освіти в Україні сьогодні характеризується дефіцитом бюджетного фінансування на фоні жорстокої конкуренції між навчальними закладами різних напрямів підготовки фахівців і різних форм власності та потребує нових ефективних підходів щодо формування та використання матеріального, фінансового та науково-педагогічного потенціалу. Диверсифікація доходної частини Кошторису доходів та витрат ВНЗ, ефективний розподіл і використання фінансових ресурсів ВНЗ в цих умовах – одна з ключових проблем функціонування державних вищих навчальних закладів України.

Питанням належного фінансування ВНЗ постійно опікуються профспілки галузі як основною умовою виконання положень колдоговорів щодо забезпечення трудових та соціально-економічних прав, гарантій, пільг співробітникам та студентам.

В останні роки проблема формування та ефективного використання фінансових коштів ВНЗ також знайшла широке обговорення в навчальних закладах і в наукових колах. Цим питанням присвячені роботи українських та зарубіжних вчених Боголіб Т.М., Бланка І.А., Друрі К., Плахотникової Л.О., Кондрашової Т.М., Слепова В.А., Шульца Т., Щетиніна В., Щиборща К.В.

Світова фінансово-економічна криза негативно вплинула на розвиток системи вищої освіти: відбулося скорочення доходів і зниження економічної активності користувачів освітніх послуг, зменшення бюджетних надходжень і обмеження витрат ВНЗ на розвиток освітньої, наукової, господарської діяльності, зниження стимулювання праці професорсько-викладацького складу, що в майбутньому може призвести до неякісного викладання навчальних дисциплін, гальмування розвитку освітньо-наукової діяльності. Проте

основною перешкодою у розвитку вітчизняних ВНЗ є різке скорочення платоспроможного попиту населення й погіршення демографічної ситуації в країні, і як наслідок, зменшення чисельності абітурієнтів.

Характерною особливістю сучасного стану вітчизняної сфери освіти є абсолютний і відносний приріст позабюджетних коштів у системі багатоканального фінансування установ освіти та посилення значущості позабюджетної діяльності в системі вищої школи в умовах недостатнього бюджетного фінансування. Зарубіжний та вітчизняний досвід свідчать, що освіта не може повною мірою розвиватися без істотної підтримки держави, оскільки процес виконання ВНЗ своїх статутних функцій володіє властивостями суспільного блага, споживання якого є загальним. А держава сьогодні не в змозі покрити потреби ВНЗ у фінансових коштах і через це повинна заохочувати диверсифікацію джерел фінансування, шукати засоби для забезпечення фінансової підтримки доступу громадян до вищої освіти.

Зниження бюджетного фінансування та надання освітнім закладам можливості заробляти гроші ставить перед ними питання пошуку нових джерел фінансування і розширення сфери діяльності.

“...Реформа освіти – явище не тільки освітнє, а й взагалі суспільне, зокрема економічне” [1, с. 102].

Існуюча система фінансування вищої освіти, засвідчує низку проблем у цій сфері. Так, брак фінансових ресурсів призводить до зменшення видатків і, відповідно, зумовлює низьку заробітну плату професорсько-викладацького складу, падіння престижності викладацької роботи, старіння та занепад матеріально-технічної бази вищих навчальних закладів тощо. У фінансуванні системи вищої освіти із приватних джерел спостерігається тенденція збільшення кількісних і зменшення якісних показників підготовки фахівців, а також підвищення плати за навчання, що обмежує певні категорії населення у можливості здобувати вищу освіту.

Тому створення сучасного механізму управління фінансовим забезпеченням сфери вищої освіти є досягнення позитивної динаміки розвитку

даної сфери для повного задоволення потреб населення в якісній і доступній освіті, підприємств – у кваліфікованих фахівцях, освітян – у гарантованій гідній заробітній платі [2, с. 71].

В Україні підготовку фахівців з вищою освітою здійснюють 501 ВНЗ I-II рівнів акредитації, де навчаються 357 тис. студентів та 345 ВНЗ III-IV рівнів акредитації з чисельністю студентів 1955 тис. осіб. Одеська область займає п'яте місце в Україні по чисельності ВНЗ III-IV рівнів акредитації, тут знаходяться 23 вищі навчальні заклади, в яких навчаються 118,6 тис. студентів [3, с. 448].

Згідно закону України «Про вищу освіту» фінансування вищих навчальних закладів державної форми власності здійснюється як за рахунок коштів державного бюджету, так і за кошти нормативно визначених джерел, серед яких:

1. Кошти, одержані за навчання, підготовку підвищення кваліфікації та перепідготовку кадрів відповідно до укладених договорів.

2. Плата за надання додаткових освітніх послуг.

3. Кошти, одержані за науково-дослідні роботи (послуги) та інші роботи, виконані навчальним закладом на замовлення підприємств, установ, організацій та громадян.

4. Доходи від реалізації продукції навчально-виробничих майстерень, підприємств, цехів і господарств, від надання в оренду приміщень, споруд, обладнання.

5. Дотації з місцевих бюджетів та дивіденди від цінних паперів.

6. Валютні надходження та добровільні грошові внески, матеріальні цінності, одержані від підприємств, установ, організацій, окремих громадян, інші кошти [4, с. 3].

Розвиток ринкових відносин в сфері вищої освіти не обов'язково означає зниження абсолютних показників обсягів державного фінансування. Мова йде про розширення форм і методів організації фінансування вищої освіти, які б забезпечили: доступ до вищої освіти всім громадянам, здатним виконати

навчальну програму, незалежно від їхнього матеріального становища; доходну базу ВНЗ, достатню для забезпечення його конкурентоспроможності; більш раціональну структуру підготовки спеціалістів за рахунок бюджетних коштів.

Фінансування за рахунок видатків Державного бюджету України підготовки фахівців з вищою освітою за напрямками і спеціальностями відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів у вищих навчальних закладах державної форми власності здійснюється в обсягах, необхідних для забезпечення на кожні десять тисяч населення навчання не менше як ста студентів у вищих навчальних закладах першого і другого рівнів акредитації та ста вісімдесяти студентів у вищих навчальних закладах третього і четвертого рівнів акредитації.

За результатами аналізу статистичних даних (табл.1) за 2001-2011 рр. можна сказати, що обсяги бюджетного забезпечення освіти зростають з кожним роком. Так, фінансування галузі «Освіта» збільшилося у 2010 р. порівняно з 2009 р. на 13 млрд. грн., а у 2011 році зросло ще на 6,5 млрд. грн. [3, с. 54].

Таблиця 1.

Обсяги бюджетного забезпечення освіти

Показники	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Загальні видатки Зведеного бюджету, млрд. грн.	55,5	60,5	76,7	101,3	141,7	175,3	226,1	309,2	307,4	377,8	416,9
На освіту всього, млрд. грн.	9,6	12,3	15,0	18,3	26,8	33,8	44,3	61,0	66,8	79,8	86,3
На вищу освіту, млн. грн.	3046	4167	4627	5813	7934	9936	12828	18552	20966	17058	*
% видатків на освіту в загальній сумі видатків	17,2	20,3	19,6	18,1	18,9	19,3	19,6	19,7	21,7	21,1	20,7
% видатків на вищу освіту в загальній сумі видатків на освіту	31,7	33,9	30,8	31,8	29,6	29,2	28,7	30,4	31,4	21,4	*

З таблиці видно, що протягом 2001-2011 років величина видатків на освіту в Україні зростає майже в 7,5 рази, обсяги видатків на вищу освіту в Україні також мали позитивну динаміку і зросли в 5,6 рази в 2010 році в порівнянні з 2001 роком. Проте, відзначимо поступове зменшення видатків на вищу освіту в порівнянні із загальними видатками на освіту [3, с. 55].

Але обсяг бюджетного забезпечення освіти у відсотках від ВВП не має стабільної тенденції до зростання, оскільки у 2009 році він був меншим, ніж у 2008 році і становив лише 6,29 %. У 2010 році порівняно з 2009 роком, він збільшився на 0,27 %. У 2011 рік цей показник був на рівні 6% від ВВП, тобто зменшився на 0,56%. Наочно це показано та на рисунку 1.

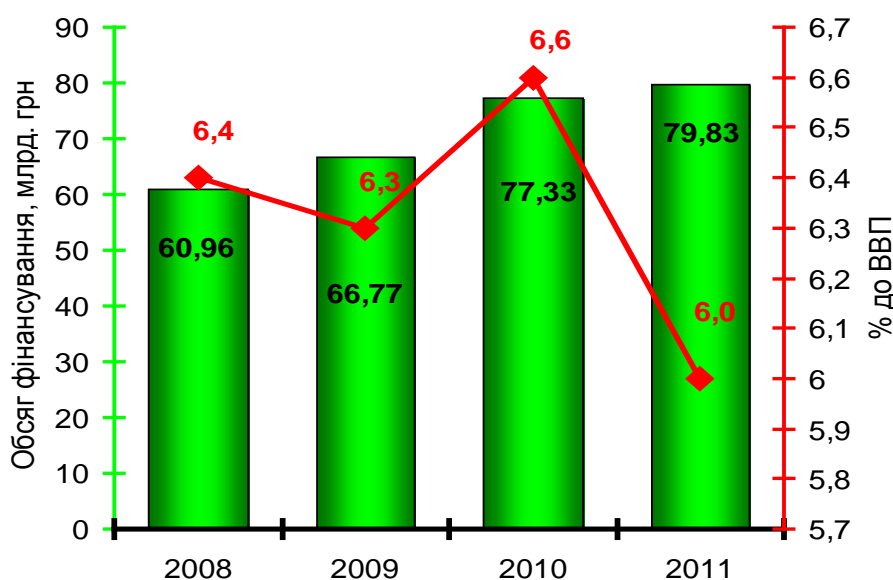

Рис. 1. Динаміка фінансування галузі «Освіта» зі зведеного бюджету

Характерною особливістю сучасного стану вітчизняної сфери освіти є абсолютний і відносний приріст позабюджетних коштів у системі багатоканального фінансування установ освіти та посилення значущості позабюджетної діяльності в системі вищої школи в умовах недостатнього бюджетного фінансування.

При зменшенні державного замовлення, в умовах наслідків демографічної кризи, найоптимальніший для навчальних закладів спосіб одержати додаткових коштів - розширення видів освітніх послуг і обсягів їх

надання, що є не тільки засобом залучення коштів, але й вимушена політика, спрямована на збереження кадрового викладацького потенціалу

Доходи, одержані від надання платних послуг, спрямовуються на відшкодування витрат, пов'язаних із наданням цих послуг, сплату податків, обов'язкових згідно з чинним законодавством внесків, відрахувань, зборів, платежів. У першу чергу доходи від надання платних послуг мають спрямовуватися на покриття потреби в коштах на заробітну плату працівників і нарахування на неї, матеріальне забезпечення студентів із числа дітей-сиріт і студентів, які залишилися без піклування батьків, виплату стипендії, харчування в порядку державного забезпечення відповідних визначених законом категорій студентів, оплату витрат, пов'язаних із господарським утриманням закладу, інші невідкладні витрати закладу. Кошти, які залишаються в закладах освіти після виплат вищезазначених сум, можуть спрямовуватися на придбання обладнання, капітальний ремонт приміщень, матеріальне забезпечення і соціальний захист працівників [5, с. 38].

При цьому, головною метою є розвиток освітньої діяльності, підвищення якості освіти і забезпечення гідного рівня оплати праці професорсько-викладацького складу та обслуговуючого персоналу навчального закладу, що передусім, є безпосередньою турботою профспілки освіти та науки.

Сьогодні необхідна розробка такого механізму фінансування вищої освіти, який би забезпечив підвищення ефективності використання наявних коштів у ВНЗ та створив умови для залучення додаткових фінансових ресурсів через диверсифікацію джерел фінансування вищих навчальних закладів і ширшої участі підприємств у підготовці фахівців у ВНЗ, активній їх допомозі у покращенні матеріального стану закладів освіти.

Профспілчани освітньої галузі вимагають виконання у повному обсязі норм Конституції України та вимог законів України «Про освіту» та «Про вищу освіту», інших нормативно-правових актів, що стосується доведення фінансування освіти до проголошеного в них рівня, та виплати заробітної плати згідно ст. 57 закону «Про освіту» [6, с. 38]. Проведений аналіз рівня

зарплати свідчить, що ця стаття для галузі «Освіта» не виконується. Так, у 2011р. середньомісячна зарплата в розрахунку на одного штатного працівника у промисловості становила 3120 грн., а у освіті – 2081 грн. тобто 66,7 %, у 2012р. 3500 грн. і 2527 грн. і 72,2 % відповідно.

Наша профспілка з метою забезпечення соціально-економічних прав своїх членів у подальшому також продовжить домагатися підвищення посадового окладу працівника першого тарифного розряду Єдиної тарифної сітки до рівня мінімальної зарплати із застосуванням його за всіма тарифними розрядами ЄТС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сафонова В.Є. Удосконалення фінансово-економічного механізму функціонування закладів вищої освіти / В.Є. Сафонова // Стратегічні пріоритети: зб. наук. праць Національного інституту стратегічних досліджень. К., 2009. – № 2 (11). – С. 102-109.

2. Робак О.М. Механізми розподілу бюджетних коштів галузі освіти і науки / III Міжнародна науково – практична конференція «Управління в освіті». – Львів, 2007. – С. 71.

3. Статистичний щорічник за 2011 рік. Державна служба статистики України. – Київ, ТОВ «Август Трейд», 2011. – 559 с.

4. Закон України «Про вищу освіту» № 2984-III від 17.01.2002р. // Освіта України. – 2002. – № 17 – С. 1–8.

5. Постанова КМ України "Про затвердження переліку платних послуг, які можуть надаватися навчальними закладами, іншими установами та закладами системи освіти, що належать до державної і комунальної форми власності " від 20 січня 1997 р. № 38. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

6. Закон України «Про освіту» № 100/96-ВР від 23.03.1996 р. // Україна. Закони. Закон. та норм. акти про освіту в Україні. В 5-ти т. – Т.1. – К.: Україна – 1996. – № 21. – С. 253–278.

7. Корольова, Т. С. Деякі методичні питання фінансування вищої освіти в Україні [Текст] / А. З. Підгорний, Т. С. Корольова. // Вища освіта України – 2002. – № 2. – С. 54-57.
8. Корольова, Т. С. Аналіз динаміки структурних змін наукових кадрів [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2002. – Вип. 11. – С. 231-234.
9. Корольова, Т. С. Аналіз окремих чинників регулювання наукової сфери [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2003. – Вип. 14. – С. 137-142.
10. Корольова, Т. С. Методи оцінки ефективності науково-дослідних робіт [Текст] / В. А. Карпов, Т. С. Корольова, Т. В. Павлова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2004. – Вип. 16. – С. 83-89.
11. Корольова, Т. С. Науковий потенціал як фактор розвитку підприємницької діяльності [Текст] / Т. С. Корольова // Экономика Крыма. – Симферополь : ТНУ, НАПКС. – 2005. – № 15. – С. 25-29.
12. Корольова, Т. С. Ефективність використання наукового потенціалу вищого навчального закладу [Текст] / Т. С. Корольова // Вісник соціально-економічних досліджень. – Одеса : ОДЕУ. – 2007. – Вип. 29. – С. 93-96.
13. Королева, Т. С. Научные кадры как составляющая инновационного развития экономики [Текст] / А. З. Подгорный, Т. С. Королева // Подготовка научных кадров высшей квалификации в условиях инновационного развития экономики. Региональные, межрегиональные и международные аспекты : Матер. Междунар. науч.-практ. конф. Минск, 30 мая - 1 июня 2007 г. – Минск : ГУ «БелИСА». – 2007. – С. 61-64.
14. Корольова, Т. С. Бюджет витрат часу на НДР – складова інноваційної системи ВНЗ [Текст] / Т. С. Корольова // Управління підприємством: проблеми та шляхи їх вирішення : Матер. III Міжнародної наук.-практ. конф. Ялта, 4-6 жовт. 2007 р. – Т. II. – Донецьк : ДонДУЕТ. – 2007. – С. 235-236.

15. Korolevová, T. Inovační součást rozvoji oblasti vědy na vysoké škole na Ukrajině / T. Korolevová / «Management inovací v teorii, praxi a ve výuce : Inovace výuky inovací». – Praha. – 2008. – S. 30-33.

16. Корольова, Т. С. Проблеми формування контингенту абітурієнтів ВНЗ в умовах соціально-демографічної кризи [Текст] / А. З. Підгорний, Т. С. Корольова // Управління підприємством: проблеми та шляхи їх вирішення : Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. Севастополь, 1-3 жовтня 2009 р. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2009. – С. 153-156.

17. Корольова, Т. С. Інтеграція вищої освіти України до європейського освітянського простору в умовах глобалізації [Текст] / Т. С. Корольова // Національна економіка у сучасній глобальній економічній системі : механізми функціонування, динаміка, економічна безпека: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., Полтава, 23-24 квітня 2010 р. – Полтава : ПУСКУ, 2010. – С. 28-34.

18. Корольова, Т. С. Удосконалення визначення чисельності науковців як необхідна умова правильної оцінки наукової діяльності ВНЗ [Текст] / Т. С. Корольова, І. М. Котова // Шляхи та інструменти модернізаційного прориву економіки України : Матеріали наук. - практ. конф. Одеса, 21 – 22 жовтня 2010 р. – Одеса : Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України. – 2010. – С. 312-315.

19. Підгорний, А. З. Теорія статистики : навчальний посібник / А. З. Підгорний. – Одеса : ОДЕУ, 2001. – 150 с.

20. Корольова, Т. С. Методика оцінки ефективності науково-дослідних робіт : метод. рекомендації / В. А. Карпов, Т. С. Корольова, А. З. Підгорний. – Одеса : ОДЕУ, 2005. – 19 с.

21. Підгорний, А. З. Методика розрахунку індексів економічного розвитку регіонів : метод. посібн. / А. З. Підгорний, Т. В. Уманець. – Одеса : ОНЕУ, 2005. – 17 с.

22. Підгорний, А. З. Система національних рахунків : навчальний посібник. / А. З. Підгорний, О. Г. Милашко. – Одеса : ОДЕУ, 2009 р. – 121 с.

23. Підгорний, А. З. Демографічна статистика : навчальний посібник чс/ А. З. Підгорний. – Одеса: ОДЕУ, 2010. – 166 с.
24. Подгорный, А. З. Статистические методы – инструмент изучения социально-экономических процессов [Текст] / Историк-экономист С. Я. Боровой и проблемы современной истории экономики : монография / А. З. Подгорный, Е. В. Витковская, О. Г. Мылашко и др. // – Одесса : Бахва, 2013. – С. 211-256.
25. Корольова, Т. С. Методика впровадження системи бюджетування у вищих навчальних закладах : метод. рекомендац. / А. З. Підгорний, І. С. Лапіна, Т. С. Корольова. – Одеса : ОНЕУ, 2012. – 31 с.
26. Корольова, Т. С. Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону : монографія / [А. З. Підгорний, К. В. Вітківська, О. Г. Милашко, Т. В. Погорелова, Т. С. Корольова та ін.]. – Одеса : АТЛАНТ, 2012. – 303 с.
26. Подгорный, А. З. Статистика : учебное пособие для иностранных студентов / А. З. Подгорный, О. Г. Мылашко, С. М. Киршо, Н. М. Шиловост. – Одеса, Атлант, 2012. – 195 с.
27. Підгорний, А. З. Статистичне оцінювання та моделювання демографічних процесів на регіональному рівні [Текст] / А. З. Підгорний, К. В. Вітківська // Методологія статистичного забезпечення розвитку регіону : Монографія. – О. : Атлант. – 2012. – С. 6-42.
28. Підгорний, А. З. Моніторинг диференціації доходів населення на регіональному рівні [Текст] / А. З. Підгорний, К. В. Вітківська // Формування ринкових відносин в Україні. – К. : Науково-дослідний економічний інститут. – 2013. – № 9/1(148). – С. 62-65.